

אחריות קהילתית

שנה שלישית

ברקאי

16 נשים נרצחו תוך חצי שנה - חיינו הפקר.
(ynet, 14.6.17)

תקף בגרון, ביתר וקבר את הגופה: תושב י-ם הואשם
ברצח שכנו.
(ynet, 15.6.17)

לא ראינו, לא שמענו

- מה תגובתכם הראשונית לכותרות הללו?
- האם מעבר לזעזוע מהמקרים הללו אתם מרגישים קשר אליהם? אחריות על כך שקרה?
- האם העובדה שהרצח התרחש בירושלים משפיעה על מידת הקשר שלכם למקרה הראשון?

כִּי יִמְצֵא הַחֵלֶל בְּאֲדָמָה אֲשֶׁר ה' אֱ-לֹהֶיךָ נָתַן לְךָ לְרִשְׁתָּהּ נָפֶל בְּשָׂדֶה לֹא נֹדֵעַ מִי הִכָּהוּ: וַיֵּצֵאוּ זַקְנֵיךָ וְשַׁפְטֵיךָ וּמְדוּדוֹ אֶל הָעָרִים אֲשֶׁר סְבִיבֹת הַחֵלֶל: וְהָיָה הָעִיר הַקְּרֹבָה אֶל הַחֵלֶל וְלָקְחוּ זַקְנֵי הָעִיר הַהִוא עֲגֻלַת בָּקָר אֲשֶׁר לֹא עֶבֶד בָּהּ אֲשֶׁר לֹא מִשְׂכָּה בְּעַל: וְהוֹרְדוּ זַקְנֵי הָעִיר הַהִוא אֶת הָעֲגֻלָּה אֶל נַחַל אֵיתָן אֲשֶׁר לֹא יַעֲבֹד בּוֹ וְלֹא יִזְרַע וְעָרְפוּ שָׁם אֶת הָעֲגֻלָּה בְּנַחַל: וּנְגַשׁוּ הַכֹּהֲנִים בְּנֵי לֵוִי כִּי בָם בָּחַר ה' אֱ-לֹהֶיךָ לְשָׂרְתוֹ וּלְבָרָךְ בְּשֵׁם ה' וְעַל פִּיהֶם יִהְיֶה כָּל רִיב וְכָל נִגְעַ: וְכָל זַקְנֵי הָעִיר הַהִוא הַקְּרֹבִים אֶל הַחֵלֶל יִרְחֲצוּ אֶת יְדֵיהֶם עַל הָעֲגֻלָּה הָעָרֻפָה בְּנַחַל: וְעָנּוּ וְאָמְרוּ יְדֵינוּ לֹא שָׁפְכוּ אֶת הַדָּם הַזֶּה וְעֵינֵינוּ לֹא רָאוּ: כִּפֹּר לְעַמּוּד יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר פָּדִיתָ ה' וְאַל תִּתֵּן דָּם נָקִי בְּקִרְבְּ עַמּוּד יִשְׂרָאֵל וְנִפְכָּר לָהֶם הַדָּם: וְאַתָּה תִּבְעֶר הַדָּם הַנָּקִי מִקִּרְבְּךָ כִּי תַעֲשֶׂה הַיֵּשֶׁר בְּעֵינֵי ה':

(דברים כא, א-ט)

- מדוע צריך למדוד איזו עיר קרובה יותר, הרי הרצח התרחש בשדה?
- מה משמעות עריפת העגלה בנחל? מדוע צריך לעשות מעשה שכזה?
- מה הקשר של זקני העיר הקרובה לרצח?
- מדוע הזקנים נזקקים "לנקות את שמם" ולומר שהם לא שפכו את הדם? מה ניתן ללמוד מכך על מידת האחריות שלהם למעשה?
- מי האשם בפסוקים הללו?

- מהו המקרה המתואר בפסוקים אלו?
- מיהם האנשים שאחראים על הטיפול במקרה?
- מה פשר האמירה "ידינו לא שפכו את הדם הזה?"

חכמי א"י מפרשים את הפסוק בהורג, וחכמי בבל מפרשים את הפסוק בנהרג. חכמי א"י מפרשים את הפסוק בהורג: "שלא בא על ידינו ופטרנוהו" - ולא הרגנוהו, "ולא ראינוהו" - והנחנוהו ועימעמנו על דינו (לא שפטנו אותו כנדרש). חכמי בבל מפרשים את הפסוק בנהרג - "לא בא על ידינו ופטרנוהו" - בלא הלווייה, "ולא ראינוהו" - והנחנוהו בלא פרנסה.
(מתורגם ע"פ תלמוד ירושלמי מסכת סוטה פרק ט הלכה ו)

זקני אותה העיר רוחצין את ידיהן במים במקום עריפה של עגלה ואומרים: "ידינו לא שפכו את הדם הזה ועינינו לא ראו". וכי על דעתינו עלתה שזקני בית דין שופכי דמים הן? אלא שלא בא לידינו ופטרנוהו (בלא מוזן) ולא ראינוהו והנחנוהו (בלא לוייה).
(משנה מסכת סוטה פרק ט משנה ו)

- אילו מעשים היו גורמים לכך שהאחריות לרצח תיפול על זקני העיר? מה רמת האחריות שלהם על הנעשה בעירם על פי המשנה?
- מה מקשר בין הרוצח/הנרצח לבין אנשי העיר? האם הם תושבי אותה העיר?
- האם האמירה של הזקנים באה לנקות אותם מאחריות למעשה, או שבאמירתם זו הם לוקחים עליו אחריות?
- "כפר לעמך ישראל" - האם בקשת הכפרה שבסוף הפרשה מלמדת על מי מוטלת האחריות למעשה?

- מהי תמיהתה של המשנה?
- מהי תשובתה? כמה מואשמים זקני העיר הסמוכה?
- את מי "לא ראו" זקני העיר? מה תשובתם של חכמי ארץ ישראל? ושל חכמי בבל?
- מה חטאם האפשרי של זקני העיר לפי כל פירוש?

- האם רמת אחריות כזו, הן על ההורג והן על הנהרג, נראית לכם צודקת? האם אפשרי בכלל להגיע לכזו רמה של אחריות?

משרבו הרצחנים, במלה עגלה ערופה.
(משנה מסכת סוטה פרק ט משנה ט)

- מדוע ריבוי רציחות הוביל לכיטול טקס עריפת העגלה? לאיזה סוג של חברה טקס כזה רלוונטי לפי המשנה?
- האם כיטול זה אומר שהאחריות הוסרה מאנשי העיר?

רואים אנו איפוא שהמושג "שפיכות דמים" מתרחב מאד: האחריות למותו של אדם חלה לא רק על מי שהרגו ממש. מעשה נורא שנעשה "בשדה" – אחראי לו הציבור כולו, "העיר הקרובה אל החלל" היא וזקניה אחראים לו. כל אורחות חייהם, כל סדרי החברה, כל מוסדות הכלכלה, הכיטחון והחינוך, הם ומנחיגיהם אחראים לרצח. האשמה אינה רובצת רק על הפרט המבצע את המעשה, אלא גם על הציבור כולו אשר הרוצח חי בתוכו. האחריות היא רב כיוונית.

(נחמה ליבוביץ*, עיונים בספר דברים, עמ' 197-198)

· האם החברה בה אתם חיים נושאת ב"אחריות רב כיוונית"? האם אתם מרגישים אחראים למעשים שקרו בקרב הקהילה שלכם, גם אם יש להם אשם ישיר? האם זו נראית לכם דרישה צודקת? אפשרית?

· מיהם "זקני העיר" של החברה/קהילה בה אתם חיים? האם האחריות לנעשה רובצת רק עליהם, או גם על כל פרט ופרט בתוך הקהילה?

· על מי רובצת האשמה למעשה לפי פירושה של נחמה ליבוביץ? האם אלו רק זקני העיר? כיצד היא לומדת זאת מדברי המשנה לעיל?

כאשר מדינת הרווחה מתנפחת ומקבלת עליה תפקידים שנהוג היה להשאיר בידי האינדיבידואל והארגונים הפרטיים, הקהילות נחלשות. הדאגה לרווחת הזולת מתקשה. אחרי ככלות הכל, אם הממשלה עומדת לטפל ברעבים, למה לי להאכיל אותם? אם פוליטיקאים וכיורוקרטים יטפלו בכל בעיה חברתית, למה לי להצטרף לקבוצה פעילה בקהילה או לשלוח כסף לארגון התנדבותי? גורם עיקרי בשכנוע הבריות לטפל אלה הוא ההבנה שהטיפול אינו רק מעשה טוב אלא גם דבר נחוץ: שאם האחד לא יפעל, האחרים יסבלו. כשהממשלה מעבירה לידיה את האחריות לנצרכים, היא מרגילה את האזרח הממוצע לחשוב שמעשי הצדקה והסעד שלו שוב אינם נחוצים. כתוצאה מכך, האזרח מקדיש פחות זמן למחשבה על מצוקתם של אחרים.

(ג'ף יעקובי***, קפיטליזם ומוסר באמריקה, "תכלת" חורף התשס"א / 2001, עמ' 174-172)

מטרת העל של ארגון לתת זה לחדול מלהתקיים בכל הקשור לחלוקת מזון. נראה לי שקצת התבלבלנו, מי שיצר את הבעיה זה המדינה ולא העמותות. מהקיצוץ החד בקצבאות ב-2001 העוני עלה ב-60 אחוז. האחריות הבסיסית שלנו זה אם אנו רואים מישהו שוכב וזקוק לעזרה זה להושיט לו יד. אבל יחד עם זאת, אנחנו רוצים להעביר זאת למדינה, אנחנו ממש לא מתמכרים לעניין.

(ענן וינטרוב**, מתוך "מי שיצר את הבעיה זוהי המדינה", ערוץ 7 – inn.co.il, 29.11.11)

· האם לדעתכם ראוי שארגוני ההתנדבות יעלמו והמדינה תדאג לכל? · מי אמור להיות אחראי לרווחת הפרט לדעתכם – הקהילה שלו או המדינה? מה יתרונה של האחריות ברמה הקהילתית על זו של המדינה? מה החסרון שבה?

· על מי אמורה להיות מוטלת האחריות לרווחת האזרחים לפי וינטרוב? מי עושה זאת בפועל? · מהי התועלת המוסרית שבקיומם של ארגוני ההתנדבות אזרחיים לפי יעקובי? מדוע התועלת הזו לא יכולה להתקיים כאשר האחריות עוברת לידי המדינה?

· מדוע חשוב שתהיה רמת אחריות קהילתית לפי יעקובי, ולא הכל נוהל ע"י המדינה?

מצוה זו (מצוות הצדקה) פונה אל הציבור ואל היחיד כאחד, וחובת הדאגה לעניין חלה על הציבור ועל היחיד כאחד והיא תלויה בשניהם. (...) המעשה הנדרש במצוה זאת איננו יכול להיעשות לא על ידי היחיד לבדו ולא על ידי הציבור לבדו, אלא שניהם חייבים להתהרות זה בזה ולפעול זה בצד זה, אם מבקשים להשיג את המטרה המוצבת במצוה זאת (...) התפקיד הנובע ממצוות צדקה הוא כה גדול וכה אחראי עד שרק פעולת גומלין של שלושת הגורמים האלה – הקהילות, החברות והיחידים – יכולים להביא לידי קיומו.

(רש"ר הירש****, דברים טו ז-ח)

איך ניתן להביא לכך שהמעגלים השונים ייתחרו זה בזה מי יותר אחראי, ולא מי פחות?

· מה תשובתו של רש"ר הירש על היחס בין הקהילה למדינה? · האם משתקפת בדבריו אותה "אחריות רב כיוונית" עליה עמדה נחמה ליבוביץ?

* הרב שמשון בן רפאל הירש (גרמניה, 1888-1808) היה מאבותיה של הנאו-אורתודוקסיה בגרמניה במאה ה-19. הנהיג את דרך "תורה עם דרך ארץ" ודגל במודרניזציה, בצד מאבק ברפורמים.

* ג'ף יעקובי (ארה"ב, 1959-) הוא עיתונאי יהודי בעל שור בעיתון "בוסטון גלוב".

* עו"ד ערן וינטרוב הוא מנכ"ל ארגון "לתת".

* נחמה ליבוביץ' (נולדה בלטביה ב-1905, נפטרה בישראל ב-1997), הייתה פרשנית ופרופסור למקרא, מורה ומחנכת, כלת פרס ישראל בתחום החינוך.